УДК 351.746:007

П. Ф. ВОЗНЮК

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА БОРОТЬБА І ПОЛІТИЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ: УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

Наукові праці МАУП, 2012, вип. 1(32), с. 59–69

Інформаційно-психологічне протиборство, як прагнення вплинути у потрібному для себе напрямі на свідомість та поведінку опонента, а з боку останнього – протидіяти такому впливові, здатне пронизувати всі без винятку рівні комунікації – від міжособистісної до глобальної міждержавної.

Глобальна конкуренція є однією із необхідних і визначальних характеристик світу, де наявна багатоманітність, де окремі людські спільноти "...по-різному дивляться на відносини між Богом та людиною, індивідом та групою, громадянином та державою, батьками та дітьми, чоловіком та жінкою, мають різні уявлення щодо співвідносної значущості прав та обов'язків, свободи та примусу, рівності та ієрархії" [20, *25*]. Бажання посісти вищу сходинку в глобальній ієрархії часто призводить до використання силових методів у змаганні за першість.

Багатовимірність будь-якої боротьби як силової взаємодії зумовлюється насамперед різноплановістю самого феномену сили. Наприклад, відомий американський дослідник Марк Амстутц, як і абсолютна більшість сучасних фахівців, аж ніяк не ототожнює силу із простим фізичним примусом, вказуючи чотири найважливіші її елементи. По-перше, це вплив, що розуміється як здатність особистості чи інституту за допомогою умовлянь, пропаганди, маніпуляцій, переконань і т. п. домогтися від іншої особи або групи бажаної поведінки. По-друге, це авторитет як спроможність особистості чи інституту забезпечити слухняність без застосування насильства. По-третє, – влада як здатність впливати на поведінку людей через погрозу примусу. І, нарешті, власне сила, або використання примусу як такого. Причому, американський теоретик вважає силовий тиск (зокрема, той-таки маніпулятивний вплив) загалом небажаним, хоча й жодним чином не демонізує його [1, *162*].

Як бачимо, всі означені тут елементи сили, крім останнього, по суті, ґрунтуються на здійсненні інформаційно-психологічного тиску у тій чи тій його формі. Застосування інформаційно-психологічних прийомів задля відстоювання особистих інтересів, збереження власних ресурсів чи здобуття додаткових у протиборстві з протилежною стороною відомі людству з незапам'ятних часів. Історію людства цілковито можливо розглядати крізь призму інформаційно-психологічного суперництва.

Інформаційно-психологічне протиборство, як прагнення вплинути у потрібному для себе напрямі на свідомість та поведінку опонента, а з боку останнього – протидіяти такому впливові, здатне пронизувати всі без винятку рівні комунікації – від міжособистісної до глобальної міждержавної. Важливою особливістю сучасних міжнародних відносин є те, що елементи інформаційно-психологічної експансії (як і протидії їй) є органічною складовою практично будь-яких процесів інтеграції, співробітництва і взаємодопомоги. Нині не можна назвати фактично жодного чинника міжнародного співробітництва, який за певних умов не можна було б використати як руйнівний – навіть

© П. Ф. Вознюк, 2012

у рамках партнерських чи то пак союзницьких відносин. Це стосується і обміну інформацією, й іноземних інвестицій, і навіть гуманітарної допомоги.

Зміцнити власну солідарність і водночас підірвати чужу – природне прагнення будь-якої системи, яке, щоправда, може актуалізовуватися або нейтралізовуватися залежно від конкретних обставин. Понад те: "Кожна цивілізаційна і політична система об'єктивно орієнтована на поширення насамперед своїх вад, а не переваг. Кожен глобальний центр прагне підвищити рівень власної єдності та керованості, а всім іншим, навпаки, нав'язати якомога менш ефективні, а то й узагалі неприродні для них організаційні форми, життєві орієнтири і політичні режими. Тобто, застосовуючи найбільш адекватну сучасному світоустроєві термінологію – військову – кожен прагне мобілізуватися сам й одночасно, мірою можливості, демобілізувати усіх інших" [6].

За таких умов закономірної трансформації зазнають і уявлення про безпеку як про стан захищеності від наслідків ворожих дій. Наприклад, класичне розуміння національної безпеки передбачало формування системи захисту держави від насильницьких загроз насамперед військового характеру. На сьогодні ж у науці домінує комплексний підхід до визначення національної безпеки з урахуванням необхідності протидії силовим (але ненасильницьким) інформаційним і психологічним впливам. Оскільки останні, як було показано, можуть спрямовуватися безпосередньо на політичну систему (часто з метою її дестабілізації), одним із головних завдань системи інформаційно-психологічного захисту стає забезпечення політичної безпеки держави.

Політична безпека держави у найзагальнішому розумінні – це такий рівень стабільності її політичних інститутів та суспільного середовища, який дає можливість державі бути стійкою до зовнішніх загроз та інших несприятливих чинників будь-якого характеру. Відповідно, політика безпеки у політичній сфері визначається як функція держави щодо забезпечення захищеності життєво важливих політичних інтересів суспільства (особистості, соціальних верств, спільноти в цілому) від внутрішніх та зовнішніх загроз, а також як сукупність необхідних для цього заходів.

Відтак, інформаційно-психологічна боротьба у загальнодержавному вимірі може стосуватися:

- загальної легітимності того чи того державного утворення, спільної ідентичності його громадян, його політичної системи та символічних атрибутів;
- позиції окремих расових, етнічних, конфесійних, мовно-культурних тощо груп щодо держави їхнього проживання, сепаратистських настроїв і рухів;
- легітимності та іміджу окремих державних інститутів, інших елементів політичної системи та навіть окремих державних і політичних діячів.

Деякі українські й зарубіжні дослідники розглядають інформаційно-психологічну боротьбу як частину більш загального явища – ментальної боротьби, тобто протистояння різноманітних групових систем цінностей (етнічних, релігійних, корпоративних тощо). Відтак, боротьба за психологічне підпорядкування суперника на ціннісному рівні отримує назву "ментальна агресія" [10, *11*].

Феномен ментальної агресії ґрунтується на розумінні того, що в самій основі всякої людської діяльності, зокрема й державотворчої та економічної, лежить певна психологічна культура: уявлення про життєвий успіх, щастя, свободу, прийнятні особисті якості і норми життя, національні традиції і пристрасті, рівень самосвідомості, ієрархію цінностей, ідеали, уявлення про належність індивіда до певної людської спільноти – тобто все те, заради чого будується кар'єра, створюється родина і народжуються діти, заробляються гроші й звершуються подвиги. Саме на ці стимули, що прямо пов'язані із культурно-історичною багатоманітністю людства, і спрямовується руйнівний вплив. Руйнування ж будь-якої сталої групової системи цінностей (та відповідної їй цілісної картини світу) з необхідністю передбачає знищення об'єктивно притаманних кожній

людині – як представникові певної групи – критеріїв розрізнення добра і зла, прекрасного й огидного, праведного і неправедного.

Так, уже зараз за допомогою спеціальних психотехнологій здійснюються цілеспрямовані трансформації масової свідомості з метою закладання певної інформації – від комерційної до світоглядної. Метою такого впливу може бути зміна культурної і навіть етнічної самоідентифікації великих груп людей для включення їх у психокультуру агресора або досягнення інших цілей. Досягається це засобами пропаганди у широкому розумінні цього слова. Хоча особа або соціальна група має тенденцію до збереження своєї позиції, ухиляючись від усього, що суперечить її поглядам, це, однак, не врятовує її від ціннісної переорієнтації внаслідок кваліфікованого застосування супротивником інформаційно-психологічних засобів пропагандистського характеру.

Характерно, що часто вживані останнім часом поняття "інформаційна боротьба" (ІБ), "інформаційно-психологічна боротьба" (ІПБ), "інформаційна війна" (ІВ) та "інформаційно-психологічна війна" (ІПВ) нині здебільшого ототожнюються навіть у фахових джерелах. Ці поняття поєднує інформаційно-комунікативний простір суспільства чи відповідної спільноти, що зазнає насильницького викривлення, та людська психіка, яка зазнає впливу у річищі цілей протиборчих сторін щодо перерозподілу ресурсів. Також слід відзначити, що в ІПВ й сам інформаційний простір, і засоби впливу на нього – як технічні, так і суто інформаційно-психологічні (геополітичні, політичні, соціально-економічні, ідеологічні, релігійні доктрини) – є лише ресурсом.

Головні ознаки ІПВ – насильницьке викривлення інформаційно-комунікативного простору об'єкта впливу; як правило, прихованість механізму впливу (особливо в мирний час); використання психофізіології людини для досягнення мети інформаційно-психологічного впливу.

При веденні ІПВ супротивник розглядається як система. При цьому ІПВ – це безперервна черга інформаційно-психологічних операцій (ІПО). ІПО – це сукупність узгоджених за метою, завданнями, часом, об'єктами форм, методів і засобів інформаційно-психологічних впливів на структуру і процес прийняття рішень (зокрема, політичних). ІПО являють собою сплановані дії, спрямовані на ворожу, дружню або нейтральну аудиторію шляхом впливу на її свідомість і поведінку за допомогою використання певним чином організованої інформації та інформаційних технологій для досягнення певної мети.

Засоби ведення ІПВ загалом і конкретних ІПО зокрема нині кваліфікуються як інформаційно-психологічна зброя (ІПЗ) – тобто, сукупність спеціальних засобів і технологій, що використовуються для насильницького викривлення інформаційно-психологічного простору супротивника спеціально для ураження індивідуальної і масової свідомості. Знаючи головні характеристики відповідної спільноти – від демографічних до соціально-економічних, визначивши пануючі психотипи, розуміючи менталітет, на базі певних технологій можна активно впливати на цільову групу, модифікувати суспільну свідомість і формувати громадську думку, і, відповідно до конкретних цілей, провокувати, спонукати, збурювати до певних дій, або дезорієнтувати і дезінтегрувати як окремі соціальні групи, так і цілі народи, породжувати "суїцидальну пасіонарність мас" [16, *60*].

Поряд із цим, потрібне й розуміння того, що ставши на шлях ІПВ та використання ІПЗ, цілеспрямована управлінська дія і результат, на який розраховує та отримує в площині своїх намірів суб'єкт дії, створюють низку побічних результатів, що продовжують існувати згідно зі своєю внутрішньою логікою, незалежно від його волі.

Слід зазначити і те, що всі розробки в галузі спеціальних психотронних технологій, спрямованих на досягнення ефекту на біофізіологічному рівні, не можуть навіть сукупно зрівнятися за своєю дієвістю із традиційними й цілком легальними засобами масової комунікації (ЗМК) – передусім, власне мас-медіа, а також неформальним спілкуванням у формі чуток, пліток, анекдотів та при-

казок. Оскільки масова свідомість завжди перебуває в очікуванні підказки [15, *42*], вони закономірно перебирають на себе роль головного "підкажчика". Модифікації суспільної свідомості через впливовість ЗМК нині набувають найактивнішого поширення [9].

Загальновідомо, що в житті ми маємо справу не стільки з реальними об'єктами, скільки з інформацією про них, формами, паттернами, процесами [4, *23*]. Створивши віртуальний вимір, ЗМК залишається задати лише предметно-смислові відповідності, що визначають результат осмислення масової свідомості. Мас-медіа створюють соціальну реальність, вони ж задають хронологію дійсності. Все це робить ЗМК незамінною та практично універсальною зброєю під час ІПВ. Створені ЗМК віртуальні символи конституюються, починають існувати самі по собі, набувають предметності. Досить згадати такі їх приклади, як "холодна війна", "Буря в пустелі", "Аль-Каїда" тощо.

ЗМК – головне знаряддя в пропагандистських війнах. Масові заходи, особливості створення натовпу та керування ним передбачають певні передумови, де визначальне місце сьогодні також належить мас-медіа. Саме вони стимулюють короткочасні шаблони поведінки і довготривалі конвенції, що впливають на суспільство [7, *88*].

Оброблена за допомогою ЗМК "людина маси" позбувається своєї індивідуальності, знеособлюється, критичність мислення у неї знижується, усвідомлення регресує, втрачається індивідуальна відповідальність, натомість, значно зростають імпульсивність, латентна чи відкрита агресія. "Заразливість" емоцій і думок натовпу не залежить від інтелектуального розвитку, культурного чи соціального рівня окремих його представників, їхніх статусно-рольових відмінностей – юрба повсякчас тяжіє до якомога більшого усереднення. Ось чому перетворення суспільства (або його частини, важливої у контексті досягнення певних цілей) на натовп завжди було таким бажаним у ментальному протистоянні. Коли натовп утворено, зацікавленій стороні залишається тільки скерувати його активність у потрібному напрямку. Для цього найкраще надаються дві речі: пристрасть та вірування [13, *60*].

Закономірним є питання про те, якою мірою ІПВ реальна і наскільки вона здатна загрожувати національним інтересам окремих держав. Принадність використання методів і способів ведення ІПВ для забезпечення національних інтересів зумовлено можливістю її ведення в мирний час, економічною вигідністю, прихованістю тощо. Кінцева мета ІПВ зумовлюється загальною логікою силових міжсистемних взаємодій і передбачає, відповідно, фрагментацію й навіть повне руйнування культурно-інформаційного поля супротивника з наступним його включенням у власну інформаційну структуру задля отримання політичних та економічних дивідендів.

Водночас, саме політична, економічна та інформаційна незалежність відповідає інтересам будь-якої держави. Тож очевидно, що відповіддю на типову для сучасних міжнародних відносин ситуацію перманентної агресії в інформаційній сфері має бути створення комплексної державної системи інформаційно-психологічної безпеки, що нині є надзвичайно актуальним, зокрема, й для України.

Унікальність географічного положення нашої країни завжди робила її полем реалізації найрізноманітніших цивілізаційних проектів. Наша країна є об'єктом інтересів багатьох розвинених держав, що зумовлює велику вірогідність розгортання на її державній території найрізноманітніших, зокрема й найнебезпечніших, сценаріїв інформаційно-психологічного протиборства.

У добу глобалізації та інформатизації іноземний тиск на наше суспільство закономірно посилюється, набуваючи дедалі багатоманітніших форм – від "м'якої" інформаційної обробки масової свідомості до залаштункового лобіювання у сфері державної політики й управління. Причому, слід зазначити, що й власне лобістська діяльність як політичне явище у сучасних умовах поступово позбувається свого суто кулуарного виміру, набуваючи, натомість, усе більш комплексного характеру, спрямовуючись, зо-

крема, на пошук підтримки не лише з боку представницької влади, а й з боку політичних партій, бюрократії і громадських установ, а також громадськості загалом через посередництво мас-медіа. Тобто, у цьому випадку ми так само маємо справу із цілеспрямованим інформаційно-психологічним впливом на все суспільство [2, *91*].

З одного боку, спостерігається "вестернізація" медіа-простору, з другого – панування російських мас-медіа. І якщо володарювання в українському медіа-просторі російськомовних друкованих видань, теле- і радіопродукцій склалося історично і доволі часто обговорюється, то прищеплення масової культури Заходу, насамперед американської масової культури, яке також є штучним, залишається поза увагою. Як правило, замовчується чи відкидається проблема, що Україна стала ареною зіткнення культур і боротьби за домінування над її територією та виступає у ролі "буферної зони". Таке становище призводить до руйнування психічної основи буття української нації, титульного етносу і повної підпорядкованості національної свідомості примхам долі в протистоянні колишніх супротивників по "холодній війні". За таких умов особливого значення набувають мова та відродження національно-культурних цінностей. Саме мова стає на сьогодні одним із каменів спотикання, коли проросійськими силами в Україні штучно роздмухується мовне протистояння Сходу і Заходу, спекулюється ідея набуття російською мовою статусу другої державної. Причина зрозуміла – Росія боїться втрати можливостей ментально-мовного впливу на Україну, оскільки саме мова задає семантичну інтерпретацію та концептуальне визначення почутого (побаченого), формує основи верифікації.

Однак, стратегічне геополітичне становище – не єдине джерело ризиків інформаційно-психологічного характеру для сучасної України. Сама теперішня соціальна структура українського суспільства та психологічна атмосфера всередині нього роблять його зручною мішенню для підривної інформаційно-психологічної діяльності та власне інформаційної агресії.

Так, у соціальному відношенні вітчизняне суспільство, як, утім, і абсолютна більшість інших, розподілено на багато груп за віковим, статевим, фаховим, майновим, територіальним, етнічним, релігійно-конфесійним, політико-ідеологічним та іншими додатковими критеріями. Причому за національною, мовною та ідеологічною ознаками Україна є надзвичайно фрагментованою спільнотою (зокрема, згідно з результатами останнього перепису населення, на її території мешкають представники понад 130 етносів). Україна є державою поліетнічною і мультикультурною. Відповідно існує потреба врахування цих особливостей. Проблема етнонаціональної безпеки щодо виникнення етнонаціональних конфліктів безпосередньо пов'язана, як вже відзначалось, з позицією політичної еліти та загальнодержавною політикою у сфері інформації.

Причому, соціальний поділ (а відтак і структура суспільно-групових інтересів) у нас за багатьма з провідних критеріїв або не розвинений, або взагалі спотворений. У більшості населення ще не пробуджені, не сформовані власні конкретні, більш-менш усвідомлені соціальні інтереси і соціальний статус. Як справедливо зазначив з цього приводу відомий український соціолог Є. Головаха: "За цієї суспільної ситуації (перехідного періоду) виникає дезорієнтація індивідуальної та масової свідомості, яка виявляється у соціально-психологічній амбівалентності – суперечливому поєднанні взаємовиключних орієнтацій" [3, *27–28*]. Відтак, за невеликим винятком, мова може йти лише про доволі мінливі громадські настрої. Соціальна воля (зокрема, й воля до міжгрупового порозуміння і національної консолідації) найчисельніших верств такого суспільства є надто слабкою [14, *156–157*].

Між тим, саме від того, наскільки міцно й однозначно та чи та людина ототожнює себе з певною соціальною групою, залежить стабільність і передбачуваність її особистої громадянської позиції, що є дуже важливим чинником у контексті протидії ворожим інформаційно-психологічним впливам.

Окремо слід відзначити загрозливу диспропорційність і "розмитість" майнової

диференціації населення. Так, згідно з експертними оцінками, що спираються на непрямі дані, доходи 10 % найзаможніших громадян України перевищують доходи 10 % найбідніших у 15 і більше разів. Причому, досі будь-яке економічне зростання не зменшувало, а, навпаки, посилювало майнову нерівність [8, *7*]. Зайве казати, наскільки сприятливі умови створює така соціальна несправедливість для підривної інформаційно-психологічної діяльності.

Соціально-психологічна напруженість у суспільстві, поруч із інерційним впливом конфронтаційних ідеологем тоталітарного мислення, визначає й перебіг політичного життя та відносин у системі влади. По суті, в Україні вже давно точиться внутрішня, громадянська ІПВ. А на війні, як на війні. Тут головне не пошук порозуміння, а ліквідація супротивника. "В обстановці політичного протистояння, посилення розбіжностей не стільки щодо цілей і ціннісних орієнтирів змін, які відбуваються в суспільстві, скільки щодо способів їх досягнення, з одного боку, зростає загроза використання силових методів боротьби для відновлення соціальної і політичної рівноваги, а з іншого – самі цілі й цінності, покликані об'єднати і консолідувати суспільство, немовби відходять на другий план, підпорядковуються логіці боротьби, а не спільного творення, логіці придушення, підкорення, а не пошуку компромісу і злагоди" [12, *10*].

Особливого загострення конфронтація набуває у ході передвиборної боротьби, під час проведення різноманітних виборчих кампаній. Так, аналізуючи програми кандидатів до представницьких органів, дослідники відзначили, зокрема, переважання монологічного дискурсу й агресивних мовних конструктів у політичній риториці претендентів. Так, чи не головною характеристикою соціальної структури визнається поділ на взаємно антагоністичні "владну еліту" і "народ" – поділ, що набув уже патологічних форм. Твердження про неспроможність існуючої влади як обґрунтування необхідності усунення її – ось головна тема передвиборних заяв нових кандидатів у політичну еліту. На їхню думку, відвертий цинізм законодавців, які ігнорують інтереси "народу" на користь власним приватним і суто егоїстичним прагненням, що об'єднав їх у кастоподібну спільність, не можна далі терпіти. Суспільство внаслідок цього фактично розколоте, поляризоване, втратило цілісність, а весь тягар такого стану несе мовчазна більшість. Вона, крім того, позбавлена засобів контролю за діями еліти, її фактично усунуто від участі в політичному житті [14].

Звичайно, ІПБ є неодмінною рисою політичного суперництва в усіх демократичних країнах. Приміром, головними риторичними прийомами політичного дискурсу американського суспільства залишаються повтор, контраст і протиставлення, метафоризація, створення позитивної оціночної перспективи для висвітлення власної діяльності, натомість негативної – для діяльності супротивників. А характерною рисою індивідуального стилю президентів і, відповідно, складовою президентського дискурсу є егоцентричність. Однак, при цьому тут усе ж таки домінує "дотримання принципу політичної коректності" [19, *11*], що, як правило, не дозволяє пристрастям сягати рівня відкритої ІПВ. Певна річ, про Україну цього наразі сказати не можна.

Отже, мусимо констатувати, що конфронтація у політичному середовищі триває, набуваючи при цьому все нових форм. До того ж, слід враховувати, що протиборство відбувається на тлі загального падіння довіри народу до влади. А війна внутрішня, як відомо з історії, небезпечна, крім усього іншого, ймовірністю втручання зовнішніх зацікавлених сторін.

Відтак, закономірно, що чинна Доктрина інформаційної безпеки України серед основних реальних та потенційних загроз виокремлює послаблення суспільно-політичної, міжетнічної та міжконфесійної єдності суспільства; недостатню розвиненість інститутів громадянського суспільства, недосконалість партійно-політичної системи, непрозорість політичної та громадської діяльності. Відповідно, у такій ситуації більш реальними та ефективними стають будь-які зовнішні інформаційні впливи (здійснювані

насамперед через ЗМК) на індивідуальну та суспільну свідомість, спрямовані не лише на поширення невластивих українській культурній традиції цінностей і способу життя, культу насильства, жорстокості, порнографії, зневажливого ставлення до людської і національної гідності тощо, а й безпосередньо на підрив конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності кордонів України [5].

Невипадково одним із основних напрямів діяльності органів виконавчої влади у сфері забезпечення інформаційної безпеки України визначено конструктивне поєднання зусиль держави, громадянського суспільства і людини саме в інформаційно-психологічній сфері, зокрема, у справі забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина, створення сприятливого психологічного клімату в національному інформаційному просторі задля утвердження загальнолюдських і національних моральних цінностей [5].

Відповідно, інформаційно-психологічна безпека держави (ІПБД) – це такий стан її захищеності, за якого спеціальні ІПО, акти зовнішньої інформаційної агресії та інформаційного терору тощо не завдають суттєвої шкоди національним інтересам.

Враховуючи все сказане, головною інформаційно-психологічною загрозою національній безпеці України слід вважати загрозу інформаційного впливу іншої сторони на свідомість, підсвідомість, інформаційні ресурси та інфосферу машинно-технічних систем нав'язування особистості, суспільству, державі бажаної (для іншої сторони) системи цінностей, поглядів, інтересів, рішень у життєво важливих сферах суспільної і державної діяльності, керування їхньою поведінкою і розвитком у бажаному для іншої сторони напрямі. Власне, це є загрозою суверенітетові України в життєво важливих сферах суспільної і державної діяльності, що реалізовується на інформаційному рівні.

Аналізуючи державну політику в інформаційній сфері, слід визначити те місце, яке займають у ній питання ІПБД, що ґрунтуються на розумінні останньої як складової національної безпеки України. ІПБД у сучасному світі передбачає наявність певних державних інститутів і умов існування її суб'єктів, що встановлені міжнародним і вітчизняним законодавством. Крім цього, ІПБД має забезпечуватися шляхом проведення цілісної державної програми відповідно до Конституції та чинного законодавства України і норм міжнародного права шляхом реалізації відповідних доктрин, стратегій, концепцій і програм, що стосуються національної інформаційної політики України.

Необхідний рівень ІПБД забезпечується сукупністю політичних, економічних, організаційних заходів, спрямованих на попередження, виявлення й нейтралізацію тих обставин, факторів і дій, які можуть завдавати збиток чи зашкодити реалізації інформаційних прав, потреб та інтересів країни та її громадян і навіть їхньому соціально-психологічному станові загалом.

Комплекс проблем, зумовлених можливістю втягнення України в зовнішні ІПВ, вимагає розробки методологічних основ ІПБД як фундаменту для формування і реалізації політики забезпечення національних інтересів на інформаційному рівні і створення національної системи інформаційно-психологічної безпеки України як сукупності суб'єктів, об'єднаних метою забезпечення ІПБД.

У цьому випадку під методологічними основами інформаційної безпеки слід розуміти єдність концептуальних, теоретичних і технологічних основ забезпечення на інформаційному рівні безпеки всіх сфер державної і суспільної діяльності (політичної, економічної, соціальної, військової, екологічної, духовної та ін.), а також сфер формування, циркулювання, накопичення і використання інформації (інформаційний простір, інформаційні ресурси, інформаційно-аналітичне забезпечення органів державного управління в усіх різновидах діяльності тощо).

У зв'язку з цим необхідно зазначити, що на сьогодні цілісна система забезпечення ІПБД в Україні відсутня. Попри наявність повноважень і певних необхідних напрацювань у цій галузі в окремих державних органів та уста-

нов (Рада національної безпеки та оборони України, Служба безпеки України), заходи зі зміцнення ІПБД мають здебільшого тактичний, ситуативний характер. Відповідні політичні рішення, як і більшість інших дій української влади, є лише безпосереднім реагуванням на конкретні, цілком відчутні загрози. Реальну роботу з інформаційно-психологічного захисту зосереджено або навколо суто інформаційних (і навіть технічних) аспектів, або навколо протидії найбільш відвертим проявам інформаційно-психологічної агресії, прецедентам прямого інформаційного та психологічного терору.

Структури, що опікуються стратегічними, ціннісними аспектами ІПБД (РНБОУ, Національна експертна комісія України з питань захисту суспільної моралі), практично позбавлені можливості оперативного впливу на хід справ. Їхні рішення, аж до оформлення у вигляді відповідних актів законодавчої або виконавчої влади, мають виключно дорадчий, консультативний характер. На цьому тлі інколи немає можливості протидіяти навіть безсумнівним виявам інформаційно-психологічної агресії – наприклад, встановленню неоднозначних за своїм ідейним навантаженням пам'ятників та інших споруд за ініціативи місцевої влади (яку дотепер ніщо не зобов'язує погоджувати такі свої кроки із загальнонаціональними інтересами). Тобто, маємо невиправданий розрив між здійсненням аналітико-прогностичних і виконавчих функцій у системі забезпечення ІПБД.

Особливо слід підкреслити актуальність проблеми безпеки при інформаційно-аналітичному забезпеченні органів державного управління. Останнім часом сформувалося поняття "інформаційного фантома в управлінні", сутність якого полягає в істотному підвищенні ролі аналітиків і радників у державному управлінні. Від якості підготовлених ними аналітичних документів (інформаційно-аналітичних оглядів, довідок), адекватності останніх реальній ситуації залежить ефективність прийнятих на їх основі рішень державного рівня. З іншого боку, уявлення про поточну ситуацію, сформоване інформаційно-аналітичними підрозділами різних рівнів з привнесенням у нього елементів суб'єктивності, здатне до саморозвитку й, у свою чергу, впливає на розвиток процесів у суспільстві й державі. Природно, що цей вплив може бути як позитивним, так і негативним. Крім того, це уявлення може бути сформоване на інформації, що містить як спотворені й помилкові відомості, так і цілеспрямовану дезінформацію.

Між тим, глобальна дійсність XXI ст. вельми складна, нестабільна й, до того ж, нелінійна. Нині навряд чи можна назвати державу, що виокремлена із загального інформаційно-комунікативного простору і є незалежною від загальних інформаційних потоків. Життєдіяльність суспільного організму цілком визначається рівнем розвитку, якістю функціонування й безпекою інформаційного середовища [18, *68*].

Багаторівневий і багатошаровий комунікативний простір будь-якої держави немов відкрита система, що знаходиться в положенні нестійкої рівноваги і може, за певних умов, навіть через слабкі чи надслабкі впливи опинитися у ролі керованої. Очевидність зростання впливу ЗМК на динаміку соціальних і комунікаційних процесів усього світового співтовариства вказує на необхідність створення ефективної системи керування інформаційним простором і структурою ІПБД як з боку держави, так і легітимних наддержавних інститутів, суспільства в цілому. Незважаючи на значну кількість законодавчих і підзаконних актів, що ухвалені в Україні, на сьогодні, вочевидь, не тільки невизначеність із структурою державної інформаційної політики, де чітко не з'ясовані як її внутрішні, так і зовнішні складові, а й відсутнє саме розуміння інформаційно-психологічної безпеки як одного з головних елементів національної безпеки. Час ставить питання перед політичною елітою України щодо визнання інформаційно-психологічної експансії проти країни.

Інформаційні продукти та послуги не можуть бути замкнуті у межах кордонів однієї держави. Геополітична конкуренція в умовах інформаційного суспільства зумовлює необхідність перегляду пріоритетів і акцентів

організації системи національної безпеки, нового погляду і найприскіпливішої уваги до проблем ІПВ, розуміння форм і методів інформаційно-психологічного впливу.

Час вимагає принципово нового, неоінституціонального підходу до інформаційно-психологічної безпеки як окремої інституції у структурі національної безпеки, де визначальне місце відводиться створенню системи управління інформаційним простором, здатної протистояти викликам глобалізації й інформатизації та відстоювати національні інтереси в інформаційно-психологічному протистоянні за принципово попереджуючою дією, системи виявлення внутрішніх і зовнішніх інформаційно-психологічних загроз суспільству та управління ними.

Має бути з'ясовано й упорядковано уявлення про наявний стан речей та вироблення нових, адекватних вимогам сучасності підходів. Визначальним тут є не тільки світовий передовий досвід, а й урахування соціокультурних норм, традицій і умовностей, існуючих ідейно-моральних настанов, де своє особливе місце відводиться індивідуальній та масовій самоідентифікації, менталітетові, релігійним обмеженням тощо, закріплення їх законодавчими нормами. Потребують чіткого визначення саме поняття інформаційного простору та його основних критеріїв і показників, питання створення загальнодержавної інформаційної інфраструктури, відповідних організаційних структур, що формуватимуть систему збереження, обробки та поширення інформації, відповідатимуть за розробку, впровадження та супровід новітніх інформаційних технологій, здійснюватимуть контроль загальнонаціонального інформаційного простору і моніторинг інформаційно-психологічного впливу інформаційних ресурсів на теренах України, їх правового забезпечення. Особливе місце тут займають вимога управління національним комунікативним простором та законодавче закріплення за ЗМК провідного ресурсу державного управління як основного інструменту застосування механізму протидій широкомасштабним інформаційно-психологічним атакам і повзучій інформаційній експансії.

Отже, з усього сказаного випливає потреба чіткого оформлення державного замовлення на дослідження в галузі ведення ІПВ. Має бути створено єдиний спеціальний координаційний орган з проблем ІПБ, ІПВ та ІПБД, що стоятиме на захисті державних інтересів, психологічного захисту національної еліти і населення країни. Основним їхнім завданням буде виявлення і кваліфікація інформаційно-психологічних впливів, визначення ступеня загроз, створення системи упередження й застосування протидій спеціальним інформаційним операціям проти держави, суспільства, певних соціальних груп чи особистостей, розробки механізмів ліквідації наслідків та відновлення на випадок уражень під час інформаційно-психологічних атак. А також: створення відповідних структурних підрозділів у Міністерстві оборони, спецслужбах і формування певних знань з інформаційної безпеки на всіх рівнях у державних органах управління, місцевих структурах влади, серед фахівців правоохоронних органів. Структура інформаційної безпеки повинна відповідати таким сучасним викликам, як інформаційний тероризм та політичний екстремізм, стояти на захисті індивідуума, суспільства, держави.

Зазначена державна структура повинна вирізнятися такими ознаками:

- наявністю певної організаційно-правової форми;
- певною структурною відокремленістю, порядком утворення, діяльності, реорганізації, ліквідації;
- зовнішньою відокремленістю, що характеризуватиметься наявністю системоутворюючих ознак: юридично відокремлене і закріплене майно, самостійний баланс, статутні документи та ін.;
- наявністю державно-владних повноважень, визначених відповідним нормативним актом про цей орган.

Відповідно до визначених ознак таким суб'єктом забезпечення ІПБД належить вважати організаційно відокремлену складову систему державних органів (їхніх посадових та службових осіб), що мають державно-

владні, розпорядчі, організаційні повноваження щодо здійснення завдань та розпорядчих функцій державної політики у сфері забезпечення ІПБД.

Важливою функцією єдиного державного органу із забезпечення ІПБД має стати налагодження багатосторонньої взаємодії та координації зусиль між іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування та громадськістю у справі інформаційно-психологічного захисту. Взаємодія при забезпечення ІПБД визначається як інтегруючий фактор, за допомогою якого відбувається об'єднання зусиль різних суб'єктів системи забезпечення ІПБД в єдину сукупність, найбільш придатну для досягнення загальної мети. Взаємодія у сфері забезпеченні ІПБД повинна будуватися на основі відносин самостійності, субординації, урахування територіального і галузевого принципів управління, забезпечення належної погодженості всіх координуючих елементів (організація, планування, контроль), які становлять систему управління.

З огляду на проведений аналіз, пріоритетним є координування діяльності у галузі ІПБД між:

- гуманітарним і технічним напрямами забезпечення ІПБД;
- центральними та місцевими органами державного управління;
- аналітико-консультативними й виконавчими структурами відповідного профілю.

Організація взаємодії у розглянутій сфері має пронизувати весь процес забезпечення ІПБД, усі найважливіші елементи управляючого впливу суб'єктів забезпечення ІПБД, являючи собою таку категорію, що органічно пов'язана з цілями і завданнями системи забезпечення ІПБД, її ефективним функціонуванням, і знаходить своє кінцеве вираження в охороні життя, здоров'я та гідності громадян і національних інтересів держави від шкідливого впливу інформаційно-психологічної агресії.

Координована повноважним центральним органом взаємодія у сфері забезпечення ІПБД має поділятися на короткотермінову і довготривалу. Короткотермінова, як правило, здійснюватиметься у зв'язку з виконанням будь-якого конкретного завдання щодо забезпечення ІПБД. Довготривала – при систематичному, узгодженому використанні сил і засобів суб'єктів взаємодії у процесі вирішення спільних комплексних завдань.

Визнання принципово іншого дискурсивного конституювання ІПБ політичною елітою та на загальнодержавному рівні, створення відповідної структури дасть можливість активно відстоювати свої національні інтереси в регіоні та у світі загалом.

Література

1. *Амстутц М.* Введение в политическую науку. Управление конфликтом // Социальные конфликты: экспертиза, прогнозирование, технологии разрешения. – № 6. – М., 1994. – С. 152–164.
2. *Вознюк П.* Іноземний геополітичний лобізм в Україні // Становлення і розвиток української державності: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, МАУП, 27 жовт. 2006 р. – К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2008. – 408 с. – С. 91–99.
3. *Головаха Є.* Особливості політичної свідомості: амбівалентність суспільства та особистості // Політологічні читання. – 1992. – № 1. – С. 24–39.
4. *Данченко О., Романенко Ю.* Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення): Монографія. – К.: Либідь, 2001. – 334 с.
5. *Доктрина* інформаційної безпеки України // [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://www.president.gov.ua/documents/9570.html
6. *Думанский Д.* Козни коалиционности // Кіевскій телеграфъ. – 2006. – 22–28 сент. – С. 4.
7. *Лалл Д.* Мас-медіа, комунікація, культура: глобальний підхід: Пер. з англ. – К.: К.І.С., 2002. – 264 с.
8. *Лібанова Е.* Соціальна стратифікація українського суспільства і передумови становлення середнього класу // Нова політика. – 2002. – № 1. – С. 5–11.
9. *Лысенко В. В.* СМИ и общественное мнение: технологии манипулирования // Персонал. – 2004. – № 9. – С. 14–21.
10. *Марчук Є. К.* П'ять років української трагедії. – К.: ХНС, 1999. – 160 с.
11. *Марчук Є. К.* Україна: нова парадигма поступу. – К.: Аваллон, 2001. – 216 с.
12. *Медведчук В.* Новий вимір демократії. – К.: Основні цінності, 2001. – 144 с.
13. *Московичи С.* Век толп. Исторический трактат по психологии масс: Пер. с франц. – М.: Центр психол. и психотерапии, 1998. – 480 с.

14. *Політологія* посткомунізму: Політичний аналіз посткомуністичних суспільств / В. Полохало (кер. авт. кол.). – К.: Політ. думка, 1995. – 368 с.

15. *Почепцов Г. Г.* Информация и дезинформация. – К.: Ника-Центр; Эльга, 2001. – 256 с.

16. *Пригожин А. И.* Особенности четвертой мировой войны // Вест. Моск. ун-та. Сер. 18. Социология и политология. – 2004. – № 3. – С. 54–63.

17. *Сенченко М. І.* Четверта світова. Інформаційно-психологічна війна. – К.: МАУП, 2006. – 64 с.

18. *Требін М.* Інформаційне суспільство. Війни нової епохи // Віче. – 2002. – № 4 (121). – С. 64–68.

19. *Фоменко О. С.* Політичний дискурс демократичного суспільства // Вісн. Київ. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Іноземна філологія. – 1998. – Вип. 27. – С. 10–11.

20. *Huntington S.* The Clash of Civilizations? // Foreign Affairs. – Summer 1993. – P. 22–49.

Визнання принципово іншого дискурсивного конституювання інформаційно-психологічної безпеки держави політичною елітою та на загальнодержавному рівні створення відповідної структури дасть можливість активно відстоювати свої національні інтереси в регіоні та у світі загалом.

Признание принципиально иного дискурсивного конституирования информационно-психологической безопасности государства политической элитой и на общегосударственном уровне создание соответствующей структуры позволит активно отстаивать свои национальные интересы в регионе и мире в целом.

Recognition of a radically different discursive constitution of informational-psychological security of the state and political elite at the national level, an appropriate structure will actively defend its national interests in the region and the world at large.

Надійшла 30 жовтня 2011 р.